David Hume

Eseu despre sinucidere

Essay on Suicide
Ed. Smith, London
1783

Unul din avantajele considerabile ale filozofiei este faptul că e un antidot suprem la superstiţie şi la falsa religie. Toate celelalte remedii la această dezordine pestilenţială sunt în van, sau în orice caz nesigure. Doar bunul-simţ şi cunoaşterea lumii, care se dovedesc pe deplin suficiente în privinţa celor mai multe din problemele cotidiene, sunt adesea ineficace: istoria, la fel ca şi experienţa de zi cu zi, ne oferă exemple de oameni înzestraţi cu cele mai înalte calităţi pentru comerţ şi afaceri, care au fost întreaga lor viaţă sclavii celor mai grosiere superstiţii. Chiar veselia şi blândeţea caracterului, care sunt un balsam întremător pentru toate celelalte răni, nu oferă nici un remediu unei otrăvi atât de virulente; acest lucru poate fi observat mai cu seamă la persoanele de sexul frumos, care, deşi dotate cu însuşirile pe care li le oferă natura, îşi văd risipite frumoasele lor calităţi în faţa trecerii acestui intrus neavenit. Însă când adevărata Filozofie a luat în posesie spiritul, superstiţia este într-adevăr exclusă din el, şi putem afirma cu drept cuvânt că triumful său asupra acestui inamic este cu atât mai deplin în ce priveşte cea mai mare parte a viciilor şi imperfecţiunilor inerente naturii umane. Dragostea sau ura, ambiţia sau avariţia, prind rădăcini în umoare şi afect, în aşa fel încât cel mai sigur dintre raţionamente nu e aproape niciodată în măsură să le corecteze, ci, superstiţia fiind întemeiată pe opinii false, ea dispare imediat ce adevărata Filozofie a inspirat un remediu şi sentimentele cele mai juste, şi nimic nu poate împiedica acest remediu să se dovedească eficace, dacă nu este unul fals şi contrafăcut.

Ar fi inutil să exacerbăm aici meritele Filozofiei scoţând în evidenţă tendinţa periculoasă a acestui viciu de care curăţă ea spiritul uman. Omul superstiţios, spune Cicero[1] e nefericit în toate împrejurările, în toate întâmplările vieţii sale; până şi

[1] *Despre divinaţie*, Cartea a 2-a,72.

somnul, care pentru nefericiţii muritori opreşte orice alte griji, îi este sursă de noi spaime; în timpul acestuia el îşi examinează visele, aflând în aceste viziuni nocturne vestea a noi calamităţi. Adaug că, deşi doar moartea poate pune capăt nefericirii sale, el nu îndrăzneşte să se refugieze în aceasta, ci prelungeşte în continuare o existenţă mizerabilă, de teamă să nu-l ofenseze pe Creatorul său utilizând puterea cu care această fiinţă generoasă l-a dotat. Darurile lui Dumnezeu şi ale naturii ne sunt răpite de acest crud duşman [*i.e.*, teama de impietate], şi deşi un singur pas ne-ar putea îndepărta de zonele durerii şi tristeţii, ameninţările lui ne ţin încă în lanţurile unei existenţe ruşinoase pe care el însuşi [duşmanul] contribuie să o facă nefericită.

S-a observat de către cei pe care calamităţile vieţii i-au redus la necesitatea de a recurge la acest remediu fatal că, dacă grija atât de inoportună a prietenilor lor i-a privat de acest soi de moarte pe care-şi propuseseră să şi-o procure, ei mai încearcă după aceea rareori o alta, nemaireuşind să-şi ducă la îndeplinire planul a doua oară. Atât de mare e oroarea noastră de moarte, încât atunci când ea ni se prezintă indiferent sub ce formă, în afara celei cu care omul s-a străduit să-şi liniştească imaginaţia, ea dezvoltă, şi din cauza prea vlăguitului său curaj, spaime noi. Când însă la această teamă naturală se mai adaugă şi ameninţarea superstiţiei, nu-i de mirare că ea îi secătuieşte pe oameni de orice putere asupra propriei lor vieţi, şi chiar mulţime de plăceri şi amuzamente, către care suntem înclinaţi în mod natural, ne sunt smulse de acest despot inuman. Să ne străduim aici a le reda oamenilor libertatea lor originară, examinând toate argumentele curente împotriva sinuciderii, şi arătând că un atare act poate fi debarasat de orice culpabilitate sau blam, dacă ne referim la sentimentele asupra lui ale tuturor filozofilor din vechime.

Dacă sinuciderea este o crimă, aceasta trebuie să fie o încălcare a îndatoririi noastre faţă de Dumnezeu, faţă de semenul nostru sau faţă de noi înşine. - Pentru a dovedi că sinuciderea nu e deloc o încălcare a îndatoririi noastre faţă de Dumnezeu, consideraţiile care urmează vor fi poate de ajuns. Spre a guverna lumea materială, Creatorul atotputernic a stabilit nişte legi generale şi imuabile, prin care toate corpurile, de la planeta cea mai mare la cea mai măruntă particulă de materie, sunt

menţinute în sfera funcţiei lor. Pentru a guverna lumea animală, el a dotat toate fiinţele vii cu puteri psihice şi mentale; de a simţi, de a suferi, de a dori, de a-şi aminti, de a judeca, prin care ele sunt menţinute sau diriguite în timpul vieţii care le e sortită. Aceste două principii distincte ale lumii însufleţite şi ale lumii materiale se prelungesc unele în altele, întârziind sau grăbind unul funcţionarea celuilalt. Puterile omului şi ale tuturor celorlalte animale sunt limitate şi dirijate de natură, iar calităţile corpurilor care-i înconjoară, şi deopotrivă schimbările şi acţiunile acestor corpuri, sunt neîncetat modificate prin acţiunea tuturor animalelor. Omul este oprit în calea sa de râuri atunci când vrea să străbată suprafaţa pământului, iar râurile, amenajate aşa cum trebuie, împrumută energia lor funcţionării maşinilor folosite de om. Dar deşi teritoriile puterilor materială şi animală nu sunt total separate, din aceasta nu rezultă nici o discordie sau dezordine în creaţie; dimpotrivă, din amestecul, din unitatea şi din contrastul între toate forţele diferite ale corpurilor neînsufleţite şi ale fiinţelor vii, se degajă această simpatie, această armonie şi acest simţ al proporţiilor care ne dă argumentul cel mai sigur în favoarea unei înţelepciuni supreme.

Providenţa Divinităţii nu e imediat vizibilă în orice acţiune, însă ea guvernează prin aceste legi generale şi imuabile care sunt stabilite de la începutul timpurilor. Toate evenimentele, într-un anumit sens, pot fi calificate ca acţiuni ale Atotputernicului, căci provin toate de la acele puteri cu care şi-a înzestrat creaturile. O casă care se prăbuşeşte sub propria-i greutate nu ajunge în ruine din cauza providenţei divine, doar dacă nu ar fi distrusă de mâna omului; iar aptitudinile omului nu sunt mai puţin opera lui decât legile mişcării sau gravitaţia. Când intră în joc pasiunile, când se exprimă judecata, când membrii se supun: toate acestea sunt acţiunea lui Dumnezeu, şi acestea sunt principiile, cele însufleţite la fel ca şi cele neînsufleţite, pe care îşi stabileşte el diriguirea universului.

Toate evenimentele sunt de o importanţă egală în ochii acestei fiinţe infinite, care îmbrăţişează dintr-o singură privire zonele cele mai îndepărtate ale spaţiului, precum şi timpurile cele mai îndepărtate. Nu există eveniment, de oarecare

importanţă pentru noi, pe care el să-l fi exclus din legile generale care guvernează universul sau pe care el să şi le fi rezervat în mod special. Răsturnarea statelor şi imperiilor depinde de cel mai mic capriciu sau de cea mai neînsemnată pasiune a unui singur om; şi viaţa oamenilor e scurtată sau prelungită de cel mai mic accident, o pală de vânt, un semn de lumină sau de furtună. Natura îşi urmează mereu cursul; şi dacă vreodată legile generale sunt încălcate prin voinţa particulară a Divinităţii, aceasta se petrece într-un fel care scapă complet observaţiei omeneşti. La fel cum elementele şi alte părţi neînsufleţite ale creaţiei îşi continuă activitatea fără să ia în seamă interesul particular sau situaţia oamenilor, tot astfel oamenii sunt lăsaţi să hotărască cu propria lor judecată şi au toată discreţia în tot felul de domenii, putând utiliza toate aptitudinile cu care sunt înzestraţi pentru a se îngriji de nevoile lor, asigurându-şi fericirea şi supravieţuirea.

Care e deci însemnătatea acestui principiu, dacă un om care, obosit de viaţă, doborât de durere sau de nefericire, depăşeşte cu curaj toate spaimele naturale ale morţii, şi evadează de pe această scenă crudă: un om precum acesta pe care l-am descris ar trebui oare să rişte indignarea Creatorului său, impietând el asupra a tot ce provine de la providenţa divină şi perturbând ordinea universului? Vom presupune oare că Atotputernicul şi-a rezervat pentru propria-i folosinţă faptul de a dispune de viaţa oamenilor, şi că n-a supus acest eveniment, ca pe altele, legilor generale care guvernează universul? Aceasta e pur şi simplu fals; viaţa oamenilor depinde de aceleaşi legi ca şi viaţa tuturor celorlalte animale; iar acestea sunt supuse legilor generale ale materiei şi mişcării. Căderea dintr-un turn sau înghiţirea unei otrăvuri vor nimici un om la fel ca şi oricare altă creatură; o inundaţie mătură fără să aleagă tot ce întâlneşte în cale. Prin urmare, deoarece viaţa oamenilor depinde pentru totdeauna de legile generale ale materiei şi mişcării, este oare criminal pentru un om să dispună de viaţa sa, pentru că în toate cazurile este criminal să impietezi asupra acestor legi şi să le perturbi acţiunea? Dar asta ar părea absurd: toate animalele sunt reduse la propria prudenţă şi abilitate în ce priveşte comportamentul lor în lume, şi au deplină autoritate, în limita puterii lor, să modifice toate acţiunile

naturii. Fără exercitarea acestei autorităţi n-ar putea supravieţui mai mult de o secundă: fiecare acţiune, fiecare mişcare omenească inovează în anumite domenii şi deturnează de la cursul lor obişnuit legile generale ale mişcării. Apropiind deci aceste concluzii, ne dăm seama că viaţa umană depinde de legile generale ale materiei şi mişcării, şi faptul de a perturba sau a modifica aceste legi generale nu înseamnă deloc a impieta asupra acţiunii providenţei. Nu are fiecare, în consecinţă, liberă dispunere faţă de propria-i viaţă? Şi nu poate uza legitim de puterea cu care natura l-a înzestrat?

Spre a distruge evidenţa acestei concluzii, ar trebui să arătăm din ce motiv acest caz particular ar fi exclus; oare pentru că viaţa umană este de o asemenea importanţă încât e o aroganţă pentru prudenţa omenească să dispună de ea? Dar viaţa unui om nu are mai multă importanţă pentru univers decât cea a unei stridii. Şi chiar de-ar fi de o atât de mare importanţă, ordinea naturii l-a supus într-adevăr pe om la prudenţă, şi ne obligă, în mod constant, să hotărâm în privinţa ei.

Astfel, dacă însuşi faptul de a dispune de viaţa umană ar fi ţinut de terenul de vânătoare al Atotputernicului, dacă pentru oameni a dispune de propriile lor vieţi ar fi fost o impietate asupra drepturilor lui, ar fi la fel de criminal să acţionezi pentru prezervarea vieţii ca şi pentru distrugerea ei. Dacă deturnez din drumul ei o piatră care e pe punctul să îmi cadă în cap, tulbur cursul naturii, şi invadez proprietatea privată a Atotputernicului, prelungindu-mi viaţa dincolo de perioada pe care mi-au acordat-o legile generale ale materiei şi mişcării.

Un fir de păr, o muscă, o insectă pot distruge această fiinţă puternică a cărei viaţă are atâta importanţă. E oare o absurditate să presupunem că precauţia omenească poate dispune în mod legitim de ceea ce e legat de cauze atât de insignifiante? N-ar fi fost pentru mine o crimă nici măcar să deturnez Nilul sau Dunărea de la cursul lor, dacă aş fi fost capabil să o fac. Ce crimă este, prin urmare, să deturnezi câteva uncii de sânge de la cursul lor natural?

Credeţi oare că acuz Providenţa şi că blestem creaţia, din cauză că ies din viaţă şi pun un punct final unei existenţe care, dacă ar fi continuat, m-ar fi făcut nefericit?

Departe de mine asemenea sentimente; sunt convins doar de un singur lucru, că voi înşivă recunoaşteţi ca posibil faptul că viaţa umană poate fi nefericită, şi că existenţa mea, dacă se prelungeşte, ar deveni astfel insuportabilă; îi mulţumesc însă Providenţei, pe de o parte pentru binele de care am profitat deja, şi pe de alta pentru puterea care mi-a fost dată de a scăpa de răul ce mă ameninţă.[2] Vă revine vouă să vă înverşunaţi împotriva Providenţei, voi care vă imaginaţ în mod stupid că nu aveţi această putere, şi că trebuie să prelungiţi în continuare o viaţă detestabilă, şi încărcată de durere şi de boală, de ruşine şi de sărăcie. Nu predicaţi voi că atunci când mi se întâmplă vreun necaz, fie şi numai din răutatea duşmanilor mei, ar trebui să mă resemnez în faţa providenţei, şi că acţiunile oamenilor sunt rodul Atotputernicului în acelaşi fel ca acţiunile fiinţelor neînsufleţite? Când mă arunc în propria mea spadă, eu primesc, prin urmare, moartea mea din mâna Divinităţii în acelaşi fel pe care aş primi-o de la un leu, o prăpastie ori o febră.

Supunerea faţă de providenţă pe care o pretindeţi, pentru fiecare calamitate care mă afectează, nu exclude deloc abilitatea sau iscusinţa umană, dacă prin intermediul lor pot să evit sau să resping această calamitate. Şi de ce n-aş putea utiliza un remediu mai degrabă decât altul? Dacă viaţa mea nu îmi aparţine, dacă ar fi fost criminal din parte-mi să o pun în pericol sau să dispun de ea, atunci nici un om nu ar putea merita titlul de erou, pe care gloria sau prietenia îl transportă spre cele mai mari pericole, în timp ce un altul ar merita să fie calificat drept mizerabil sau necredincios pentru că şi-a pus capăt vieţii, pentru motive identice sau asemănătoare.

Nu există nici măcar o singură fiinţă care să nu fi primit puterea sau aptitudinea pe care o posedă Creatorul său, şi nici o persoană care, printr-o acţiune oricât de neobişnuită, să poată impieta asupra planurilor providenţei sale sau să rupă ordinea universului. Aceste acţiuni sunt opera sa, la fel ca şi lanţul de evenimente pe care le induc, şi oricare-ar fi principiul de care se prevalează, putem

[2] *„Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest”* (Să mulţumim lui Dumnezeu pentru posibilitatea ca nimeni să nu rămână în viaţă), Seneca, *Epistola 12*.

din chiar aceste motive să tragem concluzia că are aprobarea sa. Însufleţită sau neînsufleţită, raţională sau iraţională, aceasta revine la acelaşi lucru: puterea vine tot de la Creatorul suprem, şi e aparent inclusă în ordinea providenţei sale. Când oroarea faţă de durere e mai puternică decât iubirea pentru viaţă, când o acţiune voluntară anticipează efectele unor cauze oarbe, aceasta nu e decât consecinţa acestor puteri şi acestor principii pe care le-a implantat în creaturile sale. Providenţa divină este mereu de neîntinat, şi ea se află foarte departe, în afara acţiunii suferinţelor omeneşti.[3]

E o impietate, spune vechea superstiţie romană, să deturnezi râurile de la cursurile lor, sau să intervii în prerogativele naturii. E o impietate, afirmă superstiţia franceză, să inoculezi variola sau să uzurpezi rolul providenţei producând în mod voluntar dezordini şi maladii. E o impietate, spune moderna superstiţie europeană, a pune capăt propriei noastre vieţi, şi a ne revolta astfel împotriva Creatorului nostru; şi de ce n-ar fi o impietate, aş continua eu, să construieşti case, să cultivi pământul, să navighezi pe oceane? În toate aceste acţiuni ne folosim de puteri ale spiritului şi corpului nostru, pentru a produce oarece inovaţii în cursul naturii; şi în nici una din aceste acţiuni noi nu facem nimic altceva. Toate sunt deci egal de inocente, sau egal de criminale.

Eşti însă plasat de providenţă, asemeni unei santinele, într-un post foarte deosebit, şi când dezertezi din el fără să fi fost chemat, eşti vinovat prin aceasta de rebeliune împotriva atotputernicului tău suveran, şi vei avea parte de mânia lui. - Iar eu vă întreb: de ce trageţi concluzia că providenţa m-a pus în acest post?

În ce mă priveşte, consider că naşterea mea se datorează unui lung şir de cauze, din care multe depindeau de acţiunea voluntară a oamenilor. Dar providenţa a ghidat toate aceste cauze, şi nimic nu se produce în univers fără consimţământul şi cooperarea sa. Dacă este aşa, atunci nici moartea mea, fie ea şi voluntară, nu ar surveni fără consimţământul ei; şi dacă vreodată durerea şi tristeţea au avut răbdare

[3] Tacit, *Anale*.

cu mine lăsându-mă în viaţă, aş putea concluziona că sunt eliberat din postul meu în termenii cei mai clari şi cei mai expliciţi.

Datorită providenţei am ajuns în această odaie. Dar oare n-aş putea să o părăsesc când asta mi s-ar părea oportun, fără să am a răspunde acuzaţiei de abandonare a postului? Când voi fi mort, principiile după care sunt constituit îşi vor avea în continuare locul lor în univers, şi vor fi la fel de utile marelui edificiu ca şi atunci când conţineau această creatură individuală. Diferenţa pentru întreg nu ar fi mai mare decât ar fi pentru mine faptul de a mă afla într-o odaie sau în aer liber. Cea dintâi schimbare are mai multă importanţă pentru mine decât cealaltă, dar nu şi pentru univers.

E un soi de blasfemie a-ţi imagina că o creatură, de orice fel ar fi să fie ea, poate să tulbure ordinea lumii sau să aibă o ingerinţă în treburile Providenţei! Asta presupune ca această fiinţă să posede puteri şi aptitudini pe care nu le-a primit de la creatorul său, şi care nu sunt subordonate guvernământului sau autorităţii sale. Un om poate să tulbure societatea, fără îndoială, şi prin aceasta să rişte nemulţumirea Atotputernicului; dar conducerea lumii se află cu totul în afara razei de acţiune a relelor sau a violenţei sale. Şi prin ce vrem să fie deranjat Atotputernicul de aceste acţiuni care deranjează societatea? Prin principiul pe care el l-a implantat în natura umană, şi care ne inspiră un sentiment de remuşcare, când ne-am făcut vinovaţi noi înşine de asemenea acte, şi de blam şi reprobare, atunci când le observăm la alţii.

Să examinăm acum, după metoda propusă, dacă sinuciderea face parte din această categorie de acte, şi dacă ea constituie o dezertare de la datoria noastră faţă de semenii noştri şi faţă de societate.

Un om care se retrage din viaţă nu face rău societăţii: încetează doar să facă binele, şi dacă aceasta constituie o pagubă, ea este cu totul minimă.

Toate obligaţiile noastre de a face binele pentru societate par să presupună ceva reciproc. Eu primesc beneficii de la societate, şi deci ar trebui să îi promovez interesele; însă când mă retrag complet din societate, mai fac eu parte din ea?

Însă, chiar admiţând că obligaţiile noastre de a face binele ar fi perpetue, ele au desigur nişte limite; nu sunt obligat să fac un mic bine societăţii pe socoteala unui mare rău făcut mie însumi; de ce atunci ar trebui să prelungesc o existenţă nefericită din pricina nu ştiu cărui avantaj neînsemnat pe care publicul vrea să-l aibă de pe urma mea? Dacă, din raţiuni de vârstă sau de infirmitate, pot să demisionez în mod legal din vreo funcţie şi să-mi folosesc întregul timp de care dispun pentru a lupta împotriva acestor calamităţi, şi să uşurez, atât cât e posibil, nenorocirile vieţii mele viitoare, de ce nu aş putea tot astfel să pun capăt imediat acestor nenorociri printr-un act care nu mai este prejudiciabil pentru societate?

Să presupunem însă că nu stă în puterile mele să promovez interesele societăţii, să presupunem că aş fi devenit pentru ea o povară, să presupunem că viaţa mea împiedică o altă persoană să fie mai utilă societăţii. Într-un astfel de caz, faptul că-mi abandonez viaţa ar trebui să fie nu doar un lucru nevinovat, dar chiar lăudabil. Şi cea mai mare parte a oamenilor care sunt tentaţi să părăsească existenţa sunt într-o situaţie comparabilă; aceia care sunt sănătoşi, care au putere sau autoritate, au în general şi cele mai bune motive de a fi în acord cu lumea.

Un om este implicat într-o conspiraţie care priveşte interesul public; e arestat ca suspect, ameninţat să fie tras pe roată, şi ştie că din cauza slăbiciunii lui o să-i fie smuls secretul: cum se poate spune că pentru interesul general n-ar fi mai bine să i se pună capăt imediat nefericitei sale vieţi? Acesta a fost şi cazul faimosului şi cutezătorului Strozzi din Florenţa.

Sau şi mai mult, să presupunem că un răufăcător e condamnat la o moarte ruşinoasă, se poate oare imagina un motiv pentru care n-ar putea să-şi anticipeze supliciul, golindu-se de orice frică în răstimpul scurs până la această înfricoşătoare scadenţă? El nu mai invadează câmpul providenţei aşa cum a făcut-o magistratul care a ordonat executarea lui, iar moartea sa voluntară e deopotrivă un avantaj pentru societate, care se eliberează de un membru periculos al ei.

Faptul că sinuciderea poate fi adesea conformă interesului şi îndatoririi noastre faţă de noi înşine, e un lucru pe care nu-l poate contesta nimeni dintre aceia

care recunosc că vârsta, boala sau nenorocirea pot face din viaţă o povară, făcând-o încă şi mai rea decât anihilarea. Cred că nici un om nu s-ar feri vreodată de o viaţă care ar merita osteneala să fie păstrată. Căci atât de mare e oroarea noastră faţă de moarte, încât nişte motive care ar fi neînsemnate nu vor putea niciodată să ne împace cu ea; şi chiar dacă uneori norocul sau sănătatea unui om nu ar părea să reclame un astfel de remediu, putem cel puţin să fim siguri că, orice s-ar fi întâmplat, şi fără un motiv aparent, lucrurile trebuie că l-au copleşit cu o dispoziţie ruinătoare şi tristă care a ajuns să-i otrăvească orice plăcere, şi că l-au făcut la fel de nefericit ca şi în cazul în care-ar fi fost doborât de cele mai crude urgii.

În cazul că sinuciderea e considerată a fi o crimă, atunci numai laşitatea poate să ne conducă la ea. Dacă însă nu este o crimă, atât prudenţa cât şi curajul ar trebui să ne facă să ne debarasăm prompt de viaţă când ea devine o povară. E singurul fel de a fi util societăţii, dând un exemplu care, dacă ar fi urmat, i-ar conserva fiecăruia şansa de a fi fericit în viaţă, şi l-ar elibera eficient de primejdia oricărei nenorociri.[4]

[4] Ar fi lesne de dovedit că sinuciderea este permisă şi de legea creştină la fel ca şi de cea păgână. Nu există nici un singur text al scripturilor care s-o interzică. Marea şi infailibila regulă de credinţă şi practică religioasă, care trebuie să controleze toată filozofia şi toată raţiunea omenească, ne-a abandonat în această privinţă libertăţii noastre naturale. Supunerea dinaintea Providenţei este, e adevărat, recomandată în Scripturi, dar asta nu implică decât o supunere în faţa relelor inevitabile, nu şi a celor remediabile prin prudenţă şi curaj. "Să nu ucizi" înseamnă evident că-i împiedicăm să ucidă doar pe cei asupra cărora n-avem nici o autoritate. Faptul că acest precept, ca majoritatea preceptelor din Scripturi, trebuie să fie modificat de raţiune şi bun simţ, este evident din practica magistraţilor care condamnă criminalii la pedeapsa capitală în ciuda literei legii. Însă această poruncă, dacă ar fi fost vreodată formulată împotriva sinuciderii, n-ar fi avut nici o autoritate, căci întreaga lege a lui Moise este abolită, cu excepţia a ceea ce, în această lege, e conform cu ceea ce este stabilit prin legea naturii. Şi noi am încercat deja să demonstrăm că sinuciderea nu este interzisă de această lege. În toate cazurile, creştini şi păgâni sunt exact pe acelaşi nivel. Caton şi Brutus, Arria şi Portia acţionează eroic, iar cei ce le imită acum exemplul ar trebui să primească aceleaşi elogii de la posteritate. Puterea de a te sinucide este considerată de Plinius ca un avantaj pe care îl posedă oamenii, avantaj pe care nici chiar divinitatea nu îl are: „Deus non sibi potest mortem conscicere si velit, quod homini dedit optimum in tantis vitae poenis" (*Dumnezeu nu poate hotărî să-şi dea moartea, privilegiu suprem acordat omului în mijlocul numeroaselor nenorociri ale vieţii*), Cartea a II-a, cap. 5.